

ДО ПИТАННЯ ПРАВОЗАХИСНОЇ СЕЦЕСІЇ ТА ПРАВА НА САМОВИЗНАЧЕННЯ

РЕМІНСЬКА Юлія Юріївна - студентка 4 курсу Київського національного університету імені Тараса Шевченка

В статті проаналізовані теоретическіе підходи к определению сущности правозащитной сецессии и права на самоопределение. Автор приходит к выводу, что вопросы, связанные с исследуемыми правами на сегодня остаются нерешенными.

Ключові слова: *сецесія, право на відокремлення, теорії правозахисної сецесії, право на самовизначення.*

На сьогодні у вітчизняній правовій науці майже не приділено увагу фундаментальним проблемам права на відокремлення (сецесію) та права на самовизначення в контексті визнаних норм міжнародного права. Тому здійснення детального аналізу правової природи цих прав має досить важливе значення не тільки у теоретичній, але й у практичній площині.

Варто зауважити, що конкретні підходи до розуміння правозахисної сецесії та права на самовизначення як у рамках міжнародного, так і конституційного права на сьогодні, на жаль, не визначені. Проблематика досліджуваної теми пояснюється, по-перше, неоднозначністю рішень міжнародних судових органів у справах, що стосуються правозахисної сецесії, а також відсутністю законодавчого закріплення права на самовизначення у внутрішньому законодавстві більшості країн світу. При цьому, аналіз подібних питань обмежується у більшості випадків дослідженнями зарубіжних науковців.

Так, питання, пов'язані із правозахисною сецесією та правом на самовизначення,

стали предметом дослідження таких науковців, як: А. Б'юкенен, М. Кампельман, Д. Мурсвік, С. Погребняк, О. Уварова та ін.

Метою цієї статті є визначення сутності правозахисної сецесії та права на самовизначення, їх особливостей у відповідності із чинними нормами міжнародного права, а також деяких проблемних питань, пов'язаних з їх реалізацією.

У загальному вигляді термін «сецесія» (від лат. *secessio* – відділення, виокремлення) використовується у разі відокремлення від держави будь-якої її частини. Вона може мати внутрішню (у ситуації із Нагірним Карабахом) і зовнішню (у випадку із Пакистаном) форми. Варто врахувати, що право на відокремлення може визнаватися на конституційному рівні правом держави, з якої відбувається вихід. В іншому випадку при спробах реалізації права на сецесію виникає ряд проблемних питань, пов'язаних насамперед із правомірністю та виправданістю досліджуваного права. Зазначене стосується і права на самовизначення.

Крім того, при дослідженні нормативно-правових актів Ради Безпеки ООН та відповідних консультативних висновків міжнародних судових органів, виникає ряд надзвичайно важливих питань. Зокрема, чи існує взаємозалежність між правом на відокремлення та правом на самовизначення; який статус права на сецесію, чи є він невід'ємною частиною міжнародного права, чи це тільки результат плідних наукових досліджень; чи мають право на відокремлення

та право на самовизначення конкретні прояви у міжнародній практиці. В цьому випадку необхідно враховувати неоднозначність теоретичних позицій, жодна з яких не отримала свого практичного втілення на рівні законодавчих актів.

Зауважимо, що в працях зарубіжних дослідників спостерігається своєрідний плюралізм підходів до визначення сутності права на відокремлення. На нашу думку, найбільш влучним підходом до такого визначення є позиція, відповідно до якої жоден міжнародний документ не містить ні прямої заборони одностороннього відокремлення, ні явного визнання такого права. Крім того, право на відокремлення поділяється на одностороннє та консенсусне. У першому випадку право на відокремлення є прямою вимогою національної меншини і не залежить від будь-якого конституційного положення та згоди самої держави. В іншому випадку право на сецесію виходить із конституції держави або ж може бути закладене в ній через прийняття відповідної конституційної поправки. При цьому право на відокремлення може виникнути і в результаті «переговорів», результати яких повинні бути юридично зафіксовані [3].

У цьому плані значну теоретичну цінність становить праця відомого американського професора філософії А. Б'юкенена під назвою «Теорії сецесії». Так, вчений виокремлює дві основні групи теорій права на сецесію (з англ. «the right to secede»): 1) теорії процесуального права (з англ. «remedial right only») та 2) теорії переважного (первинного, основного) права (з англ. «primary right to secede»).

Теорії процесуального права («remedial right only») – група теорій, відповідно до яких певна соціальна група має загальне право на відокремлення тільки за умови, якщо вона постраждала від несправедливості. Водночас таке відокремлення визнається належним засобом правового захисту такої соціальної групи. Необхідно враховувати, що зазначені теорії знаходяться у тісному взаємозв'язку із правом на революцію. Доречною тут видається концепція Дж. Локка, відповідно до якої народ має право повалити уряд, тільки якщо їх основні права були

порушені, а більш мирні засоби захисту виявилися безуспішними. Все ж, право на сецесію необхідно відрізнити від права на революцію. По-перше, право на відокремлення відноситься до конкретної частини громадян, зосередженої у визначеній частині держави. По-друге, результатом реалізації права на відокремлення є не повалення уряду, а унеможливлення здійснення останнім контролю над цією частиною території. Враховуючи сутність зазначеного типу сецесії, соціальна група має виключне право на відокремлення тільки за наявності таких умов: 1) дії держави загрожують фізичному виживанню членів такої соціальної групи (яскравим прикладом, зокрема, є політика іракського уряду стосовно курдів в Іраку); в іншому випадку така соціальна група масово страждає від порушення інших основних прав людини (ситуація зі східною частиною Пакистану, яка відокремилася з метою створення у 1970 році Бангладеш); 2) незаконне захоплення державою раніше суверенних територій (наприклад, прибалтійські республіки).

Теорії переважного (первинного, основного) права («primary right to secede») навпаки стверджують, що деякі соціальні групи можуть мати загальне право на відокремлення навіть за відсутності несправедливості. Зазначену групу поділяють на дві основні підгрупи: 1) аскриптивні («Ascriptive Group Theories») та 2) асоціативні («Associative Group Theories»). Аскриптивні теорії включають право соціальної групи до самостійної політичної асоціації. Визначальним у цьому контексті є вчення про аскриптивний статус, під яким розуміють наперед визначений статус індивіда, соціальної групи, що обумовлюється походженням, місцем народження та іншими факторами, визначається безпосередньо суспільством і незалежно від зусиль самого індивіда чи соціальної групи. Тому факт належності до тієї чи іншої нації є аскриптивною характеристикою. Відповідно, нація уявляє собою групу людей, об'єднаних спільною культурою, історією, мовою, почуттям власної самобутності, а також прагненням до створення власної політичної одиниці. При цьому для визнання групи людей нацією не обов'язкова на-

явність її політичної організації. На відміну від аскриптивних теорій, асоціативні теорії не висувають вимоги до наявності етнічної приналежності чи спільної культури для права на відокремлення. В асоціативній підгрупі теорій переважного права увага зосереджується саме на добровільному рішенні членів соціальної групи формувати власну незалежну політичну одиницю. В цьому випадку право на відокремлення у такої соціальної групи виникає за наявності наступних умов: 1) ця група становить переважну більшість на визначеній частині території держави; 2) вона має достатньо ресурсів, необхідних для повноцінного та незалежного функціонування новоствореної держави. Теорії переважного права на сецесію не вимагають наявності неправомірних дій/бездіяльності, які негативно впливають на націю.

Зауважимо, що дотримання вищезазначених умов не вирішують ряд питань, одним із яких є визнання факту порушення прав і свобод соціальної групи в рамках міжнародного права. Також повинні братися до уваги ті гарантії, за допомогою яких нова держава буде здійснювати свою політику.

Право на відокремлення також може бути реалізоване за умови, коли, по-перше, сама держава безпосередньо надає право на відокремлення (наприклад, так звані Кардстадські угоди 1905 року); по-друге, коли у конституції держави міститься положення стосовно права на відокремлення (наприклад, в ефіопській конституції); а, по-третє, за умови існування угоди, відповідно до якої держава була створена з раніше незалежних політичних одиниць, і таке відокремлення є допустимим [1].

Проблематика права на відокремлення де-факто пов'язана із неоднозначними позиціями міжнародних судових органів. Так, у ситуації із Косово перед міжнародною спільнотою постало досить складне і запутане питання «Чи відповідає одностороннє проголошення незалежності тимчасовими інститутами самоврядування Косово нормам міжнародного права?». Неоднозначність ситуації у випадку із Косово, в першу чергу, впливає із консультативного висновку Міжнародного Суду, наданого у відповідності із ст. 65 його Статуту [18]. При

вирішенні питання, чи відповідає одностороннє проголошення незалежності Тимчасовими Інститутами самоврядування Косово міжнародному праву, Міжнародний Суд зазначив, що керівні вказівки ООН були обов'язковими тільки для цих Тимчасових Інститутів. У той же час, вони не мали обов'язкової сили для народу і громадян Косово як таких. Сама недвозначність позиції Суду полягає у вимозі Визвольної Армії Косово негайно припинити військові дії. Тоді як для інших осіб ніяких обов'язків сформульовано не було [19].

У 1998 році Верховний суд Канади виніс рішення, що стосується права провінції Квебек на відокремлення. Суд зазначив, що міжнародне право у кращому випадку визначає право на зовнішнє самовизначення, яке виникає за наявності хоча б однієї із двох умов: 1) наявність факту іноземної військової окупації; 2) заборона здійснювати соціальній групі права, пов'язані із політичним, соціальним та культурним розвитком. Суд встановив, що зазначені умови не мають прямого відношення до жителів Квебеку, адже останні не є колоніальними народами. Крім того, провінції Квебек не було відмовлено у праві на внутрішнє самовизначення і таким чином факту порушення норм міжнародного права не було. Так, позицію Суду можна співвіднести із групою теорій процесуального права на відокремлення. Однак, у розумінні Суду, такі масові порушення прав соціальної групи повинні мати скоріше зовнішнє, а не внутрішнє вираження. У свою чергу, Суд зауважив, що проведення референдуму не матиме будь-яких юридичних наслідків, адже відокремлення канадської провінції буде конституційно-дійсним лише після проведення переговорів між федеральним урядом і урядом провінції, більшість населення якої виявила своє бажання відокремитися від складу Канади. Незважаючи на відсутність закріплення права на сецесію на рівні самої конституції, фактичне відокремлення провінції може бути визнане міжнародною спільнотою, рішення якої впливає із юридично оформленої згоди урядів [2].

З моменту створення Організації Об'єднаних Націй у 1945 році, міжнарод-

не співтовариство приділяло першочергову увагу праву на самовизначення, що займає центральне місце у міжнародній правовій системі, зокрема при обговоренні таких тем, як незалежність, невтручання та демократія. Зазначене право, що має як зовнішню, так і внутрішню спрямованість, в останні роки викликає певні суперечки, адже, крім колишніх колоній та окупованих країн на нього більшою мірою претендують деякі соціальні групи всередині тих чи інших держав [16].

Тому, на нашу думку, правозахисну сецесію необхідно розглядати у невідривному взаємозв'язку із правом на самовизначення, ідея якого отримала широке поширення у сучасному світі. Варто наголосити, що, на відміну від правозахисної сецесії, право на самовизначення отримало своє відображення у багатьох міжнародно-правових документах. Крім того, наявність достатньої кількості підходів до розуміння права на самовизначення викликає досить важливі питання, пов'язані із нормативно-теоретичною конструкцією зазначеного права. Необхідно пам'ятати, що нівелювання правом на самовизначення є основною передумовою гострих міжетнічних конфліктів.

У загальному вигляді, право на самовизначення може бути визначене як невід'ємне право нації або народу на самостійне вирішення своєї долі з метою вільного і рівноправного поряд з іншими націями і народами розвитку.

Загально визнано, що право на самовизначення належить до групи колективних прав. Все ж, у теорії виникають деякі проблеми стосовно конструкції самого права на самовизначення, що, в свою чергу, ускладнює процес його практичного втілення. Тому слід погодитись із думкою, що ефективній реалізації права на самовизначення сприяє вирішення наступних питань: 1) чи розуміти право на самовизначення безпосередньо як принцип міжнародного права, чи як саме право; 2) як необхідно розуміти термін «народ», враховуючи різне його тлумачення в конкретних ситуаціях, в першу чергу, це стосується проблеми суміщення прав компактно проживаючої етнічної групи із правом населення країни в цілому;

3) чи може конкретна етнічна група чи населення певної території розглядатись як суб'єкт права; 4) який саме правовий підхід повинен бути покладений в основу алгоритму вирішення міжетнічних конфліктів; 5) що розуміється під «волею народу»; 6) яким чином можуть здійснюватись права особи і колективні права народів, враховуючи приклад останніх [6].

Стаття 1 як Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, так і Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права визначає право всіх народів на самовизначення, відповідно до якого всі народи вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток [13], [14]. Варто погодитись із думкою, що право на самовизначення, яке викладається в загальній для обох Пактів статті, має особливо важливе значення, оскільки здійснення цього права є основоположною умовою поваги і дотримання прав людини і займає центральне місце у справі забезпечення і зміцнення заходів щодо захисту таких прав [16]. Крім того, у Статуті ООН самовизначення народів закріплюється як один із основоположних принципів, на основі якого будуються дружні відносини між націями, а також зміцнюється загальний мир (ч.2 ст. 1) [18]. Провівши аналіз зазначеної норми, зауважимо, що конкретно у цьому випадку принцип самовизначення народів вживається у значенні керівної ідеї, вихідного положення, що має загальну значущість та вищу імперативність. Значущість цього принципу також може бути пояснена його інструментальним призначенням в ООН (ст. 55 Статуту) [18].

Зазначена правова позиція підтримується і в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 1970 року (далі – Декларація), у преамбулі якої чітко зазначено, що принцип самовизначення народів є істотним внеском у сучасне міжнародне право, його ефективне застосування має першорядне значення для сприяння розвитку дружніх відносин між державами, заснованих на повазі принципу суверенної

рівності. При цьому прогресивний розвиток і кодифікація самого принципу сприятиме здійсненню цілей ООН з тим, щоб забезпечити більш ефективно їх застосування в рамках міжнародного співтовариства. Одним із принципів, що проголошуються в Декларації, є принцип, відповідно до якого держави утримуються у своїх міжнародних відносинах від загрози сили або її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним із цілями ООН. У контексті цього принципу кожна держава зобов'язана утримуватися від будь-яких насильницьких дій, що позбавляють народи, про які йдеться у викладі принципу рівноправності, їх права на самовизначення, свободу і незалежність [8].

Разом із тим сам принцип самовизначення народів окремо представлений у тексті Декларації. У ній дублюються положення, закріплені у Статуті ООН. У той же час, у тексті документа чітко визначаються форми здійснення права на самовизначення: 1) створення суверенної та незалежної держави; 2) вільне приєднання до незалежної держави чи об'єднання із нею; 3) встановлення іншого політичного статусу, вільно визначеного народом. На нашу думку, проблематичність реалізації досліджуваного права полягає у нормі Декларації, відповідно до якої народи, у своїх заходах проти насильницьких дій і в наданні їм опору, у порядку здійснення свого права, мають право вимагати підтримки та отримувати її у відповідності із цілями і принципами Статуту. У цьому контексті необхідно враховувати принцип сумлінного виконання державами зобов'язань, прийнятих ними відповідно до Статуту [8].

Право на самовизначення отримало конкретне закріплення також і в багатьох резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, серед яких, зокрема, Резолюція 41/128 (Декларація про право на розвиток) від 04.12.1986, Резолюція 53/243 (Декларація і Програма дій в області культури світу) від 13.09.1999, Резолюція 1514 (XV) (Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам) від 14.12.1960 та ін. Однак, при здійсненні аналізу зазначених норматив-

но-правових актів ми бачимо знову ж таки дублювання положень Статуту ООН. Так, у своїй Резолюції № 7/17 Ради ООН з прав людини під назвою «Право палестинського народу на самовизначення» Генеральна Асамблея ООН «наполегливо закликала всіх держав-членів і відповідних органів системи Організації Об'єднаних Націй надати підтримку і допомогу палестинському народу в якнайшвидшій реалізації його права на самовизначення» (п. 4 Резолюції) [17]. Зауважимо, що норми такого характеру мають досить низький результат ефективності, оскільки, деякі з них хоч і зобов'язують органи і держав-членів ООН, проте не мають такої юридичної сили і є рекомендаціями.

В абз. 2 п. 2 Віденської декларації і програмі дій, прийнятій на Всесвітній конференції з прав людини від 25 червня 1993 року задекларовано наступне: «Зважаючи на особливе становище народів, що перебувають під колоніальним або іншими формами чужоземного панування або іноземної окупації, Всесвітня конференція з прав людини визнає право народів застосовувати будь-які законні дії відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй для здійснення свого невід'ємного права на самовизначення. Всесвітня конференція з прав людини вважає відмову в праві на самовизначення порушенням прав людини і підкреслює важливість ефективного здійснення цього права» [5].

Усі передбачені Декларацією ООН про захист прав корінних народів права неподільні і взаємозалежні, і це стосується також права на самовизначення. Воно наповнює сенсом всі інші права, які слід розглядати у світлі самовизначення корінних народів, такі як право на культуру, яке може включати автономію корінних народів у питаннях культури. Право на самовизначення тісно пов'язане із політичними правами корінних народів. До них відносяться право на участь у процесі прийняття рішень, що їх стосуються та обов'язок держав співпрацювати та консультуватися із ними з метою отримання їх вільної, попередньої та усвідомленої згоди, перш ніж приймати законодавчі або адміністративні заходи, які можуть стосуватися їх безпосередньо. В обох випадках, вра-

ховуючи право народів на самовизначення, корінні народи мають право на участь у таких заходах через свої представницькі інститути [12].

Право на самовизначення знайшло своє відображення не тільки в джерелах міжнародного права, а й у конституціях деяких держав. Ще в Конституції Соціалістичної Федеративної республіки Югославія у Вступному розділі про основні принципи проголошувалось: «Народи Югославії, спільно із тими народностями, разом з якими вони живуть, виходячи із права кожного народу на самовизначення, включаючи і право на відокремлення, на підставі вільного волевиявлення в ході спільної боротьби в період народно-визвольної війни і соціалістичної революції, у відповідності зі своїми історичними прагненнями, усвідомлюючи, що подальше зміцнення їх братерства і єдності відповідає їх спільним інтересам, – об'єдналися в союзну республіку вільних і рівноправних народів і народностей та створили соціалістичну федеративну співдружність трудящих – Соціалістичну Федеративну республіку Югославію <...>» [10]. Відповідно до ст. 4 Конституції, Федеративна Республіка Бразилія дотримується у міжнародних відносинах принципів, серед яких і принцип самовизначення народів [11]. Право на самовизначення народів закріплюється і захищається Конституцією Гвінеї-Бісау, в ч. 2 - ст. 18 якої зазначено: «Республіка Гвінея-Бісау захищає право народів на самовизначення і незалежність, підтримує боротьбу народів проти колоніалізму, імперіалізму, расизму і всіх інших форм гноблення та експлуатації; виступає за мирне вирішення міжнародних конфліктів і докладає старання для забезпечення миру і справедливості у відносинах між Державою та заснуванням нового міжнародного економічного порядку» [9]. Право на самовизначення також згадується у текстах конституцій Португалії, Білорусі, Туркменістану, Словаччини, Словенії, Хорватії.

Право на відокремлення та право на самовизначення тісно взаємопов'язані із так званім правом на революцію. Варто погодитись із С. П. Погребняком та О. О. Уваровою, які наголосили на тому, що «<...>пра-

во на самовизначення передбачає право на революцію, оскільки включає в себе право націй на вибір свого міжнародного політичного статусу». У той же час науковці наголошують, що такі поняття, як «право на відокремлення», «право на самовизначення», «право на революцію», «право на опір», пов'язані між собою і не повинні виключати один одного. Крім того, предметом наукової дискусії залишається питання включення самого права на опір до текстів конституцій. Одні науковці вважають, що включення права на опір та права на повстання безпосередньо в текст конституційних актів є неприйнятним, обґрунтовуючи це самою суттю права на опір. Інші правознавці, зокрема й вітчизняні, притримуються позиції, відповідно до якої включення в текст основного закону держави права народу на повстання свідчить про наявність у такої держави громадянського суспільства, «<...> бо лише громадськості належить моральне право протиставити хаос повстання забезпечуваному державою політичному, економічному і культурному порядку» [15]. На нашу думку, певну аналогію можна провести і з правом на відокремлення.

Наукову дискусію також викликає питання самої ідеї самовизначення народів. З цього приводу у фаховій літературі існує декілька позицій. Відповідно до першого підходу, право народів на самовизначення є вищою імперативною нормою міжнародного права *jus cogens*. За другим підходом право на самовизначення може визнаватися тільки за певних умов й у поєднанні із іншими правовими нормами. Зустрічається підхід, відповідно до якого самовизначення народів є не правовим, а політичним або моральним принципом. У той час інші науковці переконливо доводять, що ідея самовизначення народів взагалі не вписується у правові рамки через невизначеність пов'язаних із нею дефініцій, зокрема, такого поняття, як «народ» [7].

Не враховуючи плюралізм підходів до визначення сутності права на самовизначення, не вирішеним все ж залишається питання стосовно оформлення міжнародним правом чітких критеріїв, на основі яких нова держава може бути визнана або ж не ви-

знана міжнародною спільнотою. Зазначене пояснюється неоднозначним відношенням, певною «вибірковістю», із якою міжнародне співтовариство підходить до визнання цього права, що, в свою чергу, виявляється у досить різних змістовних підходах до ситуацій в Косово, Афганістані, Югославії, Нагірному Карабасі та, у свій час, у Грузії.

Отже, в цьому випадку нагальною є потреба закріплення умов, при необхідності яких самовизначення є можливим. Те ж саме стосується і умов, відповідно до яких самовизначення є недопустимим. В останньому випадку, необхідними вважаються наступні умови: 1) держава зобов'язана і повинна дотримуватися принципу рівноправності і самовизначення; 2) держава повинна мати уряд, що представляє весь народ, який проживає на території конкретної держави; 3) відсутність дискримінації. Тільки за умови дотримання викладених вище позицій, пріоритет повинен бути наданий збереженню єдності та територіальній цілісності держави. В іншому ж випадку збереження територіальної цілісності держави може бути поставлене під сумнів [4].

Іншим питанням залишається співвідношення права на відокремлення із правом на самовизначення. У науковій доктрині зустрічаються два основних підходи стосовно співвідношення досліджуваних прав: 1) право на самовизначення може не включати права на відокремлення; 2) право на самовизначення взаємопов'язане із правом на відокремлення.

На користь першого підходу у фаховій літературі відмічається, що саме по собі право на самовизначення не включає в себе право на відокремлення, оскільки це два самостійних права. Прихильники цієї позиції переконані, що право на самовизначення має офіційне визнання, що відображається в основоположних документах міжнародного права, тоді як право на відокремлення взагалі не є правом у відповідності із міжнародними нормами (М. Кампельман). Інші автори переконані, що право на відокремлення набуває характеру права на самозахист і може відстоюватись за допомогою застосування сили. Без права на відокремлення у випадках дискримінації, за відсутності ін-

ших способів її подолання, право на самовизначення не мало б ніякого практичного значення (Д. Мурсвік) [7]. На нашу думку питання стосовно співвідношення права на відокремлення та права на самовизначення повинно вирішуватись із врахуванням форми реалізації права на самовизначення.

У той же час здійснення права на відокремлення (як і здійснення самого права на самовизначення) ускладнюється існуванням чітко визначених гарантій, які містять у собі загальновизнані принципи міжнародного права, зокрема, принцип невтручання, незастосування сили, а також принцип поваги територіальної цілісності інших держав. Недослідженим залишається питання, чи повинне міжнародне право містити ряд спеціальних вимог, при дотриманні яких можлива й сама реалізація аналізованих нами прав.

Наявність нормативного закріплення права народів на самовизначення у міжнародно-правових актах, на наше переконання, суттєво не вирішує вищевикладених питань. Тому питання сутності правозахисної сецесії та права на самовизначення на сьогодні залишаються не вирішеними, що, в свою чергу, продиктовано неоднозначністю норм міжнародного права. Перспективним вважається подальше дослідження проблемних питань, викладених у роботі.

Література

1. Buchanan A. Theories of Secession [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philosophyfaculty.ucsd.edu/FACULTY/RARNESON/Courses/BuchananTheoriesofSecession.pdf>. – Загол. з екрану.
2. Simon T. W. Remedial Secession: what the law should have done, from Katanga to Kosovo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1021&context=gjicl>. – Загол. з екрану.
3. Vezbergaitė I. Remedial Secession as an exercise of the right to self-determination of peoples [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.etd.ceu.hu/2012/vezbergaitė_ieva.pdf. – Загол. з екрану.
4. Буханова А. С. Коллизия принципов самоопределения народов и территориальной

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано теоретичні підходи стосовно визначення сутності правозахисної сецесії та права на самовизначення. Автор доходить висновку, що питання, пов'язані із досліджуваними правами, на сьогодні залишаються не вирішеними.

SUMMARY

The article analyzes theoretical approaches to the definition of right to secede and right to self-determination. The author concludes that the issues related to the investigated rights remain unsolved today.

целостности государств и возможные пути ее разрешения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mgimo.ru/files2/2012_11/up50/file_c5a36c86fdeeeef8707ddf31d4dea041.pdf. – Загл. с экрана.

5. Венская декларация и Программа действий, принята на Всемирной конференции по правам человека 25 июня 1993 г. в Вене [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_504/. – Загл. с экрана.

6. Грушкин Д. В. Право народов на самоопределение: идеология и практика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://library.khpg.org/files/docs/prava.pdf>. – Загл. с экрана.

7. Гулина Е. В. Как может реализовываться право на самоопределение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.moluch.ru/conf/law/archive/40/1216/>. – Загл. с экрана.

8. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций от 24.10.1970 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_569/. – Загл. с экрана.

9. Конституция Республики Гвинея-Бисау [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/archives/232/>. – Загл. с экрана.

10. Конституция Социалистической Федеративной республики Югославия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/archives/781/3/>. – Загл. с экрана.

11. Конституция Федеративной Республики Бразилия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/archives/563/>. – Загл. с экрана.

12. Коренные народы и правозащитная система Организации Объединенных Наций. Права человека. Управление Верховного Комиссара. Изложение фактов № 9 (Rev.

2) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/fs9Rev2_ru.pdf. – Загл. с экрана.

13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043/. – Загол. з екрану.

14. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042/. – Загол. з екрану.

15. Погребняк С.П., Уварова Е.А. Сопротивление угнетению. Восстание. Революция (теоретико-правовой анализ в свете доктрины прав человека) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lclaw.knu.ua/index.php/item/102-soprotivlenie-ugneteniyyu-vosstanie-revolutsiya-teoretiko-pravovoj-analiz-v-svete-doktriny-prav-cheloveka-pogrebnyak-s-p-uvanova-e-a/>. – Загл. с экрана.

16. Права человека. Комитет по экономическим, социальным и культурным правам. Изложение фактов № 16 (Rev. 1) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet16Rev.1ru.pdf>. – Загл. с экрана.

17. Резолюция Совета по правам человека № 7/17 «Право палестинского народа на самоопределение» от 28.03.2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ap.ohchr.org/documents/R/HRC/resolutions/A_HRC_RES_7_17.pdf. – Загл. с экрана.

18. Устав Организации Объединенных Наций и Устав Международного Суда от 26.06.1945 в редакции от 16.09.2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010/page3/. – Загл. с экрана.

19. Хартвиг М. Консультативное заключение Международного Суда ООН по вопросу о декларации независимости Косово – предыстория и критика судебного «постановления» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dpp.mpil.de/02_2013/02_2013_121_155.pdf. – Загл. с экрана.